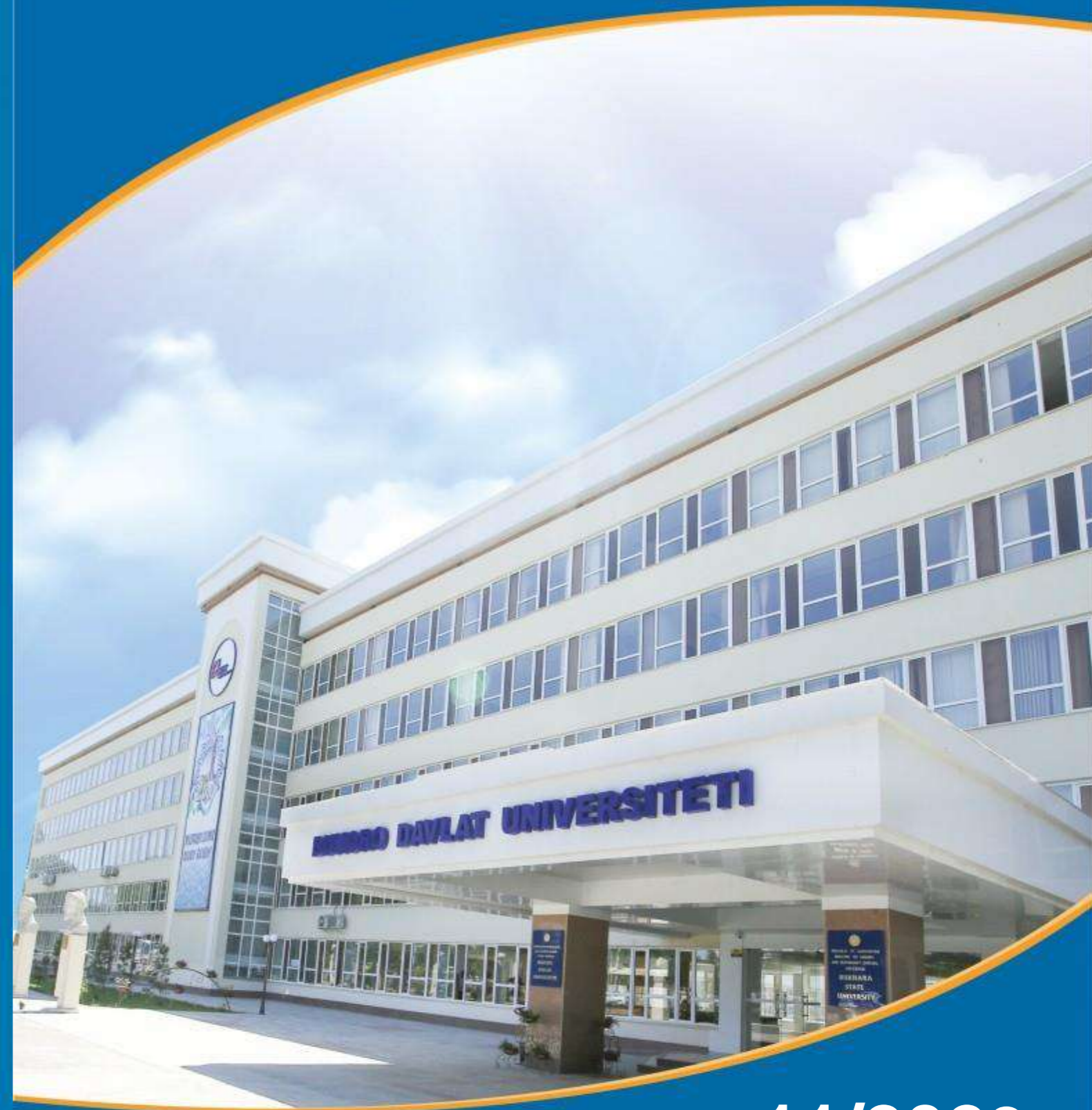

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

11/2023

E-ISSN 2181-1466

9 772181 146004

ISSN 2181-6875

9 772181 687004

11/2023

Karimov R.A., Hamroyeva G.I.	Mark Tvenning “Geklberri finning boshidan kechirganlari” asarida yozuvchi tili va uslubining mualliflik korpusi orqali tahlili	132
Djumabayeva J., Madiyorova V.	Cho‘lponning “Kecha va kunduz” asaridagi lingvomadaniy konseptlarning tarjimasini	137
ADABIYOTSHUNOSLIK *** LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ		
Qosimova N.F.	Asliyat matni tarjimada qayta yaratishning kognitiv tamoyillari	142
Kilicheva M.R., Sharopova Sh.Sh.	Robert Kiosakining “Boy ota, kambag‘al ota” asari misolida self-help janrining xususiyatlari	148
Zaripova D.B.	Huvaydo ijodida adabiy ta’sir	153
Hamdamova S.B., Makhmudova U.B.	Charting the unexplored: colonial echoes and environmental impact on personal growth in “Robinson Crusoe” and “Life of Pi”	158
Maxmudova M.M.	Sadriddin Salim Buxoriy ijodida Sharq-u g‘arb mavzusining o‘rni	163
Naimova A.M.	"Tashqi vaqt" va "ichki vaqt" dinamikasi Salman Rushdi romani poetikasida	168
Nuritdinova Sh.S.	Bolalar she’riyatida ekologik tarbiya: tabiatning jamiyatga munosabati ifodasi	173
Шербекова Г.Я.	Маросим қўшиқларида Бухоро никоҳ тўйи удумларининг бадиий ифодаси	179
Abdullayeva L.S., Hasanova M.V.	The role of synchronous translation in literary studies	184
Hamdamova S.B., Ochilova D.S.	Harmonizing nature and self: Walt Whitman's poetic tapestry of romanticism	191
Nazarova G.P., Davronova R.	The usage of symbols in Khaled Hosseini's “a thousand splendid suns”	196
Qodirova S.A.	“Zarbulmasal” nashri va maqol matni muammolari	200
Khajieva F.M., Rakhimova Sh.R.	Exploring identity fragmentation: an in-depth analysis of selfhood in Colum Mccann’s “Transatlantic”	205
Qodirova R.S.	Dilbitiklar va adabiy ertaklarga xos xususiyatlar	210
Niyazova M.Kh., Qo'shayeva F.A.	Problems of the period in the works of Charles Dickens	214
Сайдуллаева Р.И.	Ономастика в художественной литературе: эволюция и социокультурная характеристика персонажей	218
Пардаева Д.Р.	Эпоха Амира Темура в зеркале русской литературы: типологический анализ	223
Jalilova L.J., Jurayeva D.R.	Historical development of fairy tales	228
Safarova Z.T., Berdiyeva S.U.	G‘afur G‘ulomning “Shum bola” asari inglizcha tarjimasida milliylilikning ifodalanishi	233
Ganieva O.Kh., Ashurova N.A.	Mr. Potter romanida bosh qahramon ruhiy olami tasvirida muallif mahorati	237

G'AFUR G'ULOMNING "SHUM BOLA" ASARI INGLIZCHA TARJIMASIDA MILLIYLIKNING IFODALANISHI

Safarova Zilola Tolibovna,

Buxoro davlat universiteti

Ingliz adabiyotshunosligi va tarjimashunoslik kafedrasida dotsenti, f.f.f.d

Berdiyeva Sitora Utkerovna,

Buxoro davlat universiteti

Ingliz adabiyotshunosligi yo'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Milliy madaniyat uzoq davr mobaynida shakllanadigan urf-odat hamda an'analar asosida asrlar davomida avloddan-avlodga yetib keladi. Har bir xalqning o'ziga xos bo'lgan xususiyatlari uning madaniyatida o'z aksini topadi. Badiiy asar tarjimasi haqida gap ketar ekan, bir millatning madaniyatini boshqa millat kitobxonlariga yetkazish tarjimondan yuksak mahorat talab qiladi. Xususan, bunday hollarda tarjimon aslyatdagi madaniyatni aks ettiruvchi jihatlarni tarjima asarida to'liq yetkaza olishi lozim. Ushbu maqolada G'afur G'ulom qalamiga mansub "Shum bola" asarining ingliz tilidagi tarjimasida milliy xususiyatlarning tarjimon tomonidan qanday berilganligi tahlil qilingan. Tarjima jarayonida tarjimondan bir millatga doir xususiyatlarni boshqa tilda berishda katta mahorat va so'z boyligi talab qilinadi. Bundan tashqari, tarjima qilishda asl ma'noni saqlagan holda asarni qisqartmalarsiz tarjima qilish ham tarjima jarayonining muammolardan biridir.

Kalit so'zlar: tarjima asarlar, badiiy tarjima, tarjimada lingvo-kulturologik xususiyatlar, tarjimon, tarjima turlari, muallif, realia, milliy-mental xususiyatlar.

ВЫРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОСТИ В АНГЛИЙСКОМ ПЕРЕВОДЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ГАФУРА ГУЛЯМА "ОЗОРНИК"

Аннотация. Национальная культура передается из поколения в поколение на основе обычаев и традиций, формировавшихся веками. Уникальные особенности каждой нации отражены в ее культуре. Перевод культуры нации читателям другой нации требует от переводчика высокого уровня мастерства. В частности, в таких случаях переводчик должен суметь в полной мере передать в переводческой работе те аспекты, которые отражают культуру оригинала. В данной статье анализируется, как дается перевод произведения Гафура Гулама "Озорник" на английский язык переводчиком. В процессе перевода переводчику необходимы большое мастерство и словарный запас, чтобы передать особенности одной нации на другом языке. Кроме того, перевод произведения без сокращений с сохранением исходного смысла является одной из проблем переводческого процесса.

Ключевые слова: переводные произведения, художественный перевод, лингвокультурологические особенности перевода, переводчик, виды перевода, автор, реалии, национально-ментальные особенности.

EXPRESSION OF NATIONALITY IN THE ENGLISH TRANSLATION "NAUGHTY BOY" BY GAFUR GULOM

Abstract. National culture is passed down from generation to generation based on customs and traditions that have been formed over centuries. The unique characteristics of each nation are reflected in its culture. Translating the culture of a nation to readers of another nation requires a high level of skill from the translator. In particular, in such cases, the translator must be able to fully convey in the translation work those aspects that reflect the culture of the original. This article analyzes how the national characteristics are interpreted by the translator in the English translation of the work "Shum bola" by Gafur Gulom. In the process of translation, the translator is required to possess a great proficiency and linguistic flexibility in expressing national characteristics in another language. Furthermore, translating a work without losing its original meaning is also one of the challenges of the translation process.

Key words: translated works, artistic translation, linguistic and cultural features in translation, translator, types of translation, author, realia, national-mental characteristics.

Kirish. Tarjima jarayonida milliy koloritni saqlash va uni boshqa tilda mukammal darajaga yetkazish uchun tarjimon o'sha millat bilan yaqindan tanish bo'lishi, uning nozik qirralarini yaqindan his qila olishi lozim bo'ladi. Tarjimon ikki til va ikki millat orasidagi bamisoli ko'prikdir, uning tarjima qilish qobiliyati orqali xalqning, millatning eng nozik qirralari aks ettiriladi. Ayniqsa, tarjima qilinayotgan asarning milliylik kasb etuvchi o'ziga xos so'zlarini boshqa tilga o'girishda tarjimondan alohida yondashuv talab qilinadi. Bu borada olim Quadrat Musayev shunday jummalarni keltiradi: *"Har qanday barkamol tarjima ilmiy umumlashtirishga ehtiyoj sezgani holda, san'atkorning asliyatga aloqador barcha manbalarni to'la-to'kis ilmiy idrok etishini hamda ularga asoslangan jami omillarni o'z tilida ongli ravishda bekamu-ko'st aks ettirishini nazarda tutadi. Bu hol tarjimon zimmasiga badiiy yodgorlikning asosiy mazmun chizig'ini tasvir etadigan lisoniy xususiyatidan tashqari, asar sohibi bo'lmish xalq ijtimoiy-iqtisodiy va tarixiy-madaniy hayoti, ruhiy kechinmalari bilan bog'liq g'ayrilisoniy jihatlarni ham qayta yaratish mas'uliyatini yuklaydi"* [6,3].

O'z ijodida hissiyot teranligi, lirik tili bilan ajralib turadigan buyuk adib G'afur G'ulom o'zbek adabiyoti rivojiga ulkan hissa qo'shgan. U o'z fikr va his-tuyg'ularini ifodalash uchun boy metafora va tasvirlardan foydalangan. Uning asarlarida hayotning o'tkinchi tabiati, ma'naviy rohat izlash kabi inson borlig'ining turli jihatlari tadqiq etilgan.

Jumladan, "Shum bola" qissasi adib mahoratini oliy darajada namoyon qilgan yumoristik asardir. Yozuvchi asar boshidayoq yumoristik ruh yaratadi. Tuyg'u va kechinmalar tahliliga berilmaydi. U butun diqqatini xarakterlar mantig'i bilan tug'ilgan komik vaziyatni, komik voqea va detallarni tasvirlashga qaratadi. Bora-bora yumor satiraga o'tadi. Asarda satirik ruh kuchli. Bu yozuvchi shartlilik prinsipiga keng murojaat etishining natijasidir. Bizningcha, ana shu badiiy usul mantiqan asoslangan va u hayot haqiqatini ochish, xarakter yaratish uchun xizmat qilgan. Asarning asosiy xususiyati shuki, yozuvchi yumor orqali hayotning achchiq haqiqatlarini chiroyli tarzda eks ettiradi. Tarjimon esa, mana shu yumor va milliy koloritni mahorat bilan ifodalagan.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Tarjimon uchun ikki tilning, ya'ni xorijiy til va ona tili xususiyatlarini bilish yaxshi amaliy bilim hisoblanadi, biroq bu tarjima qilish uchun yetarli emas. Til xususiyatlarini bilishdan tashqari tarjimon tarjima nazariyasida ishlab chiqilgan bir qator prinsiplarini yaxshi bilish bilan birga yaxshi ishonchli malakaga ham ega bo'lishi lozim. "Shum bola" etnograflar uchun noyob qo'llanmadir. Chunki unda XX asr boshlarida Toshkent va uning atroflarida mavjud shahar va qishloqlar, ulardagi madaniy hayot, ismlar, joy nomlari, bolalar o'yinlari, maishiy turmush tarzi haqida jonli hikoyalar berilgan. Tarjimada ham ushbu ma'lumotlar saqlanib, asarning umumiy ma'nosi yo'qotilmagan, aksincha, asardagi milliylik ruhi mahorat bilan yetkazilgan. Asarni bir necha xorijiy tillarga tarjima qilingan variantlari mavjud. Qissani F. Shayhutdinova va A. Naumov rus tiliga, V. Grimich ukrain tiliga va I. To'xtasinov ingliz tiliga o'g'irgan.

Maqolada badiiy matn tarjima tadqiqot yo'nalishlaridan, qiyosiy-tahlil va tavsifiy, komponent tahlil metodlaridan foydalanildi.

Badiiy tarjima o'z murakkabligi va qiyinlik darajasiga ko'ra badiiy ijod bilan deyarli bir mavqeda turadi, deysh mumkin. Sababi muallifning iste'dodi va mahorati mevasi bo'lgan asarni umuman boshqa til vositalari bilan asliga muvofiq qilib qayta yaratish kerak bo'ladi. Badiiy asarlar tarjimasini uchun til bilishning o'zi kifoya qilmaydi, buning uchun ijodkorlik istedodi va badiiyat ilmidan xabardor bo'lish talab qilinadi. Realistik tarjima talablariga ko'ra, tarjimon asl nusxani san'at asari sifatida shakl va mazmun birligi asosida qayta yaratishi, milliy va individual xususiyatlarni saqlashi lozim. Chunki, har bir badiiy asar ma'lum bir millat vakili tomonidan yoziladi va unda, albatta, milliylikni aks ettiruvchi xususiyatlar mavjud bo'ladi.

Madaniy elementlarini tarjima orqali boshqa til muhitiga uzatish jarayoni murakkab masaladir. Madaniyat kundalik turmush tajribalarining murakkab to'plami, u tarix, ijtimoiy tizim, din, kundalik urf-odatlar va an'analami o'z ichiga oladi [3,27].

Natijalar va muhokamalar. "Shum bola" qissasida G'afur G'ulom sodda, beg'ubor, ma'sum va musaffo tabiiy xislatlarga ega bo'lgan o'spirin obrazini yaratadi. Asar o'tkir hajv va dono yumor bilan ziynatlangan, yetim bolaning sarguzashtlari asosiga qurilgan. Asarda ma'lum darajada avtobiografik elementlar uchrasa-da, unda o'zbek bolalarining boshidan o'tkazgan sarguzashtlari hikoya qilinadi. Mamlakatdagi notinchlik tufayli shaharda ishsizlik muammosi kelib chiqqan. Qissadagi Omon, It Obid, Bit Obid, Turobboy, Yo'ldosh, Husni, Solih, Abdulla, Po'latxo'ja, Miraziz singari bolalarning taqdiri bir-biriga o'xshash. Omon onasidan, Yo'ldosh esa ota-onasidan, "Shum bola" qahramoni ham otasidan ajralgan. Odamlarning kasb-korlariga diqqat qilinsa, pichoqchi, eski-tuski yig'uvchi, tikuvchi, ko'nchi, hofiz, g'o'zafurush, kerosinfurush, mayda savdogarlik va hokazo.

LITERARY CRITICISM

Milliylikka xos soʻzlar, ayniqsa, mana shu kasblar va kiyim-kechaklar tasviri bilan bogʻliqligi koʻzga tashlanadi. Masalan, "... bari mog'orlab ketgan surp yaktak kiyib olgan" [1,10] jumlasini tarjimasiga e'tibor qaratsak. Tarjimon milliy koloritni saqlash maqsadida ayrim soʻzlarni tarjima qilmasdan ularni asl holida qoldirib, ularga sahifa ostida ta'rif keltirgan. Bunday usul qo'llanilishiga yana bir sabab, bu soʻzlarning aynan tarjimasi mavjud emas, chunki ular faqat milliy xususiyatga ega va ingliz jamiyatida bunday buyumlar qo'llanilmaydi, yoki joy nomlari va ismlar uchramaydi. Masalan:

"He wore a *yaktak* on his shoulder"[2,5]. Aynan shu sahifaning ostida "yaktak" soʻziga "oriental robe", ya'ni "Sharq xalati, kiyimi" deb ta'riflangan. Yana bir misol: "Mullah had already tied his *salla* as a belt"[2,23], bu yerda "salla", ya'ni erkaklar bosh kiyimiga quyidagicha ta'rif berilgan: "A kind of head dress tied around the head, usually made of silk". Yoki aynan "salla" soʻzining boshqa joyda "He had put on his *salla* and his eyebrow and face were red and green" [2,24]- "turban" kabi ta'rif keltirish orqali yozilgan joyi ham mavjud. Tarjimonning bunday ta'rif keltirishi orqali ingliz kitobxonlarining koʻz oldida predmetning aniq tasviri keladi. Chunki bu soʻzlarning yuqorida ta'kidlanganidek, aynan tarjimasi yoʻq va boshqa shu ma'noga yaqin soʻzni ham topish qiyin. Tarjimonning bunday mahorati orqali o'zbek milliy soʻzlari ingliz kitobxonlari tomonidan o'rganiladi va ular to'g'ri tushunchaga ega bo'lishadi.

"Shum bola" asarining ingliz tilidagi tarjimasi hamda uning asliyati o'rtasida lingvo-kulturologik jihatlarni ifodalashda ko'plab farqlar uchraydi. O'zbek milliy madaniyatiga xos bo'lgan xususiyatlarni aks ettiruvchi soʻzlarning ingliz tilidagi muqobil variantini topish qiyinligi mazkur farqlarni yuzaga keltirgan. Bunday hollarda tarjimon yaqin ma'no aks etuvchi soʻzdan foydalangan, yoki o'sha soʻzni umuman tushurib qoldirgan. Masalan:

"Uzun rasta, juhud rasta, attorlik va boshqa rastalarning boyvachchalari savdodan bo'sh vaqtlarida bu choyxonaga yig'ilib mehmonlardek o'rtada katta barkashlardan qand-qurs, pista-bodom, murabbonisholda, obinon, shirmoy nonlar bilan shamaloq bezatilgan dasturxon atrofida chaqchalashib o'tirishardi" [1,3]. Asardan keltirilgan ushbu parchaning ingliz tilidagi tarjimasi

"The rich of long row, haberdashery rows and other rows gather there at the table served with lumps of sugar, nuts, jam, hot-bread and oil-bread, and they are having endless chattering" [2,5] tarzida berilgan. Bu yerda ayrim soʻzlar tushurib qoldirilganining guvohi bo'lamiz. Jumladan, "shamaloq bezatilgan dasturxon", ya'ni yozuvchi dasturxon ustida hamma narsa muhayyo degan ma'noda ishlatgan bu tasvir, tarjimada keltirilmagan.

Shuningdek, "Uzun rasta, juhud rasta" kabi birliklari mutarjim tomonidan shunchaki, "The rich of long row" birikmasi bilan ifodalangan. Ingliz tilidagi tarjimada aynan ushbu ma'noni beruvchi ibora yo'qligi tufayli, tarjimon shunday yo'l tutgan. Yana bir boshqa misolda "Ba'zi boyvachchalarning dasturxonida qornida qaldirg'och surati solingan, ustiga poxoldan to'r to'qilgan konyaklar ham ko'rinar edi"[1,3]. Tarjimon bu yerda ichimlik turiga nisbatan keltirilgan uzun tasvirni butunlay tushurib qoldirgan: "There are also bottles of cognacs on the tables of some rich men" [2,5].

Asardagi milliy madaniyatni aks ettiruvchi o'yin turlari va ularning ingliz tilidagi tarjima varianti quyidagicha ifodalangan:

O'zbek tilida	Ingliz tilida
"Qushim boshi" shunaqa o'yin: bolalar ikki to'daga ajralishadi, ular ichidan ikkitasi "onaboshi" bo'ladi. Ular bitta lattani qushga o'xshatib tugadi. Har ikki bola bir-biriga shivirlashib, bir qushning otini yashirishadi. Suttimi, baliqchimi, chittakmi, qumrimi, itolg'imi, qirg'iyimi, miqqiyimi – biror qushning nomini yashirishadi [1,7].	"My Bird's Head" is played like this: the children are separated into two parts, among them two boys were "head-mothers". They made a bird from fabric. Two head-mother boys whispered to each other saying the bird's name. they hid any bird's name.[2,8]
"Och poyga" degan o'yinimiz yaxshi o'yin. Ikkita do'ppini chakkalarimizga bog'lab, otning qulog'iga o'xshatib orqa etaklarimizni tugib dum qilib, turli masofaga kim o'zarga yugurishamiz. Bizniki Tikonli mozor, Qoratosh, Yalanqari, Olmazor, Devonbegi, Qo'rg'ontagi, yana Tikonli mozor mahallalari bo'ylab o'tgan masofada – taxminan, uch chaqirimcha keladigan bir doirada o'tkaziladi. Oldin kelgan bolalarga chapak chalib,	Our "Naked Race" game was the best one. We lighted two hats on our heads, made a tail of a bird and ran far to get the farthest first.

LITERARY CRITICISM

barakalla aytib, hurmat ko'rsatamiz. Ikkinchi poygagacha u zo'r hisoblanib yuraveradi.	
Kurash o'yinimiz bo'lsa, o'zingizga ma'lum.	And also we had wrestling, and you know it.

Yuqorida asardagi uchta milliy o'yinlardan misollar keltirgan. "Qushim boshi" degan o'yinning tarjimasini ingliz tilida mutarjim tomonidan to'liq keltirilgan bo'lsa-da, "Och poyga" nomli milliy o'yinning tarjima varianti qisman tarjima qilingan. Asliyatda o'yinga keltirilgan ta'rifda muallif bir qator joy nomlarini sanab o'tgan, tarjimon esa bu nomlarni keltirib o'tirmagan, shunchaki, qisqa ta'rif bilan ifodalashni lozim topadi. Bu turdagi misollar leksik yoki strukturaviy birliklarning parallelligi yo'qligi bilan izohlanadi.

Xulosa. Yumoristik asarlarining tarjimasini zamirida jiddiy lingvomadaniy muammolar yashiringan bo'lib, ularda hayotiy voqealar aks ettirilgan bo'ladi. Har bir asarning tarjimasida millat mintaliteti, dunyoqarashi, xarakteri namoyon bo'ladi. G'afur G'ulomning "Shum bola" asari o'zbek adabiyoti tarixida o'ziga xos o'zgacha asardir. Qissada nafaqat o'sha davr hayoti, balki o'zbek millatining madaniyati, urf-odatlarini o'z ifodasini topgan. Tarjimada ham milliy koloritni saqlab qolishga harakat qilingan. Xususan, Toshkent ko'chalari, bozorlar tasviridan tortib, asar qahramonlarining nutqidagi ibora va so'zlarning asl mazmuni saqlangan holda ifoda etilgan. Kitobxon asar tarjimasini o'qir ekan, ko'z oldida asliyatda keltirilgan tasvirlar hech bir o'zgarishsiz jonlanadi va u o'zi uchun notanish bo'lgan, milliy ahamiyatga ega bo'lgan buyumlar, kiyimlar va boshqalarni aniq tasavvur qila oladi. Bu orqali mutarjimning asliyat tili madaniyati bilan qanchalik tanishligi hamda uni mahorat bilan yoritib bera olganligi namoyon bo'ladi.

ADABIYOTLAR:

1. G'ulom G'. *Shum Bola*. - Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi. – 2018. 190b.
2. Gulom G. *Naughty Boy*. Translators: Tukhtasinov I, Yuldashev U. - Tashkent: Yangi asr avlodi. - 2017. 125b.
3. G'ofurov I. *Tarjima nazariyasi*. – Toshkent "Tafakkur bo'stoni", – 2012. 214b.
4. Safarova Zilola. "G'afur G'ulom asarlarida yetim bola hayoti va yetimlikka munosabatning yoritilishi." *Центр научных публикаций (buxdu. uz)* 22.22 (2022).
5. Safarova Zilola. "The theme of orphanhood in the poetry of Uzbek and English literature." *Центр научных публикаций (buxdu. uz)* 3.3 (2021).
6. Musayev Q. *Tarjima nazariyasi asoslari*. – Toshkent: "FAN nashriyoti", 2005. – 342b.
7. Safarova Z. T., & Urayeva D. S. (2020). *The similar features in depiction of orphans' life in children's adventure novels. Theoretical & Applied Science*, 4, 343-347.
8. Safarova Z. (2022). *G'afur G'ulom asarlarida yetim bola hayoti va yetimlikka munosabatning yoritilishi. Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 22(22).
9. Safarova Z. (2020). *Analysis of orphan images and orphanhood in children's literature. Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 1(1).
10. Safarova Z. (2021). *The theme of orphanhood in the poetry of Uzbek and English literature. Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 3(3).
11. Bozorova N., & Madaliev Y. K. (2023). *Ghafur ghulam's artistic principle in illuminating the truth of the time. American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, 13, 6-9.
12. Utkerovna B. S. (2023). *Shum bola asarining tarjimasida tarjimon mahorati. denmark" theoretical and practical foundations of scientific progress in modern society"*, 14(1).
13. Ёқубов Ҳ. *Ғафур Ғулум (ҳаёти ва ижоди)*. – Т: Бадиий адабиёт, 1959
14. Каримов Н. *Ғафур Ғулум*. – Т: Ғафур Ғулум номидаги НМИУ, 2003
15. Tolibovna S. Z. (2023). *Expression of orphans' life through the theme of "hunger" in bildungsromans*.
16. Safarova Z. (2022). *A realistic artistic depiction of the lives of orphans in Dickens's novel Oliver Twist. Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 13(13).
17. Safarova Z. (2020). *Ingliza va o'zbek maqollarida yetim va yetimlik tushunchalari talqini. Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 1(1).